

Christine Emba

Τα δεδομένα της λεγόμενης κρίσης υπογεννητικότητας είναι πολύ γνωστά: οι γεννήσεις στις Ηνωμένες Πολιτείες παρουσιάζουν πτωτική τάση εδώ και δύο δεκαετίες και όλες σχεδόν οι άλλες εύπορες χώρες βιώνουν το ίδιο. Μεταξύ των προτάσεων για την αντιστροφή της τάσης, η συμβατική σοφία λέει ότι αν το κράτος προσέφερε περισσότερη οικονομική στήριξη στους γονείς, τα ποσοστά γεννήσεων θα άρχιζαν να αυξάνονται και πάλι.

Τι γίνεται όμως αν αυτή η σοφία σφάλει; Το 1960, οι Αμερικανίδες έκαναν κατά μέσο όρο 3,6 παιδιά. Το 2023, ο συνολικός δείκτης γονιμότητας (ο μέσος αριθμός παιδιών που μια γυναίκα αναμένει να αποκτήσει στη διάρκεια της ζωής της) ήταν 1,62, ο χαμηλότερος που έχει καταγραφεί ποτέ και πολύ κάτω από το ποσοστό αντικατάστασης 2,1. Εν τω μεταξύ τα ποσοστά ατεκνίας αυξάνονται: το 2018, περισσότερες από μία στις επτά γυναίκες ηλικίας 40 έως 44 ετών δεν είχαν βιολογικά παιδιά, σε σύγκριση με μόλις μία στις 10 το 1976. Και σύμφωνα με νέα έκθεση του Pew Research Center, το ποσοστό των Αμερικανών ενηλίκων ηλικίας κάτω των 50 ετών που δηλώνουν ότι είναι απίθανο να αποκτήσουν ποτέ παιδιά αυξήθηκε κατά 10 ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ 2018 και 2023, στο 47%. Στον κυρίαρχο αμερικανικό λόγο, οι εξηγήσεις για αυτές τις τάσεις τείνουν να επικεντρώνονται στους οικονομικούς περιορισμούς: οι άνθρωποι αποφασίζουν να μην κάνουν παιδιά λόγω του υψηλού κόστους της παιδικής φροντίδας, λόγω των περιορισμών στις γονικές άδειες και λόγω του μισθολογικού μειονεκτήματος που

αντιμετωπίζουν οι μητέρες. Ορισμένοι υπεύθυνοι (και κάποιοι ανήσυχοι πολίτες) υποστηρίζουν ότι με δαπανηρές κρατικές παρεμβάσεις αυτή η στάση των ανθρώπων είναι δυνατόν να αλλάξει.

Όμως τα δεδομένα από άλλα μέρη του κόσμου, συμπεριλαμβανομένων των χωρών με γενναιόδωρη οικογενειακή πολιτική, δείχνουν το αντίθετο. Σήμερα όλες οι χώρες του ΟΟΣΑ, εκτός από το Ισραήλ, έχουν ποσοστό γονιμότητας κάτω από την αναπλήρωση, και η ταχύτητα της μείωσης κατά την τελευταία δεκαετία έχει ξεπεράσει τις προβολές των δημογράφων. Το 2022, ο μέσος δείκτης γονιμότητας των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν 1,46. Το 2023, ο δείκτης της Νότιας Κορέας ήταν 0,72, ο χαμηλότερος στον κόσμο.

Η Νότιος Κορέα έχει δαπανήσει περισσότερα από 200 δισεκατομμύρια δολάρια τα τελευταία 16 χρόνια σε μέτρα για την ενίσχυση της γονιμότητας, όπως σε επιδόματα τέκνων, διευρυμένες γονικές άδειες και προγεννητική φροντίδα, ωστόσο ο δείκτης γονιμότητας της χώρας μειώθηκε κατά 25% τοις σε αυτό το διάστημα. Η Γαλλία δαπανά υψηλότερο ποσοστό του ΑΕΠ της για την οικογένεια από οποιαδήποτε άλλη χώρα-μέλος του ΟΟΣΑ, αλλά πέρυσι σημείωσε τον χαμηλότερο αριθμό γεννήσεων από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Ακόμη και οι σκανδιναβικές χώρες, με το εδραιωμένο από καιρό προνοιακό κράτος τους, τις εγγυήσεις για τη φροντίδα των παιδιών και τις παρατεταμένες γονικές άδειες, βιώνουν απότομη μείωση της γονιμότητας.

Τα μέτρα που καθιστούν τη ζωή των γονέων ευκολότερη και λιγότερο δαπανηρή είναι ασφαλώς σημαντικά. Αλλά μέχρι στιγμής, δεν έχουν βελτιώσει τα χαμηλά ποσοστά γονιμότητας των περισσότερων χωρών. Αυτό υποδηλώνει την ύπαρξη ενός άλλου, ελάχιστα συζητημένου λόγου που οι άνθρωποι δεν κάνουν παιδιά, ο οποίος, όπως έχω καταλήξει να πιστεύω, έχει πολύ μικρή σχέση με την πολιτική και έχει να κάνει με μια βαθιά αλλά μη μετρήσιμη ανθρώπινη ανάγκη.

Αυτή η ανάγκη είναι η ανάγκη για νόημα. Στην προσπάθειά τους να λύσουν τον γρίφο της γονιμότητας, διάφοροι στοχαστές έχουν αναφερθεί στις ανησυχίες των ανθρώπων για τα οικονομικά τους, την κλιματική αλλαγή, την πολιτική αστάθεια ή ακόμη και έναν επικείμενο πόλεμο. Όμως ακούγοντας προσεκτικά τι οι ίδιοι οι άνθρωποι λένε, έχω εντοπίσει ένα ευρύτερο νήμα αβεβαιότητας - ως προς την αξία της ίδιας ζωής και τον λόγο της ύπαρξής μας. Πολλοί από τη σημερινή γενιά των νέων δεν φαίνονται βέβαιοι ότι η δική τους ζωή έχει έναν σκοπό ή η ζωή της ανθρωπότητας γενικότερα, πόσο μάλλον η ζωή ενός καινούργιου παιδιού. Ίσως για πολλούς, ελλείψει αυτής της σαφούς αίσθησης του νοήματος, οι δυσκολίες της ανατροφής να βαραίνουν στη ζυγαριά περισσότερο από το όποιο επίδομα μπορεί να τους προσφέρει το κράτος.

Τη δεκαετία του 1960, ο νομπελίστας οικονομολόγος Γκάρντ Μπέκερ διατύπωσε τη θεωρία ότι οι αποφάσεις των νοικοκυριών, συμπεριλαμβανομένων αυτών περί τεκνοποίησης, είναι αναλύσιμες υπό το πρίσμα της οικονομίας. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά μπορούν να παρομοιαστούν με αγαθά, όπως ένα σπίτι ή ένα αυτοκίνητο. Ο αριθμός τους εξαρτάται από τη δυνατότητα των γονέων να τους διαθέσουν

χρόνο και χρήμα. Σύμφωνα με αυτή τη λογική, αν τα αγαθά γίνουν προσιτότερα –μέσω επιδομάτων, εγγυήσεων επιστροφής στην επαγγελματική σταδιοδρομία και άλλων οικονομικών κινήτρων- αυτό αρκεί για να ωθήσει τους γονείς να κάνουν περισσότερα παιδιά.

Οι κυβερνήσεις γενικά ακολουθούν αυτή την παραδοχή όταν δρομολογούν μέτρα προνοιακού χαρακτήρα. Όμως δύο νέα βιβλία που διερευνούν τους λόγους για τους οποίους οι άνθρωποι κάνουν ή δεν κάνουν παιδιά –έργα που προσεγγίζουν το ζήτημα από εντελώς άλλη σκοπιά- υποδηλώνουν ότι η μέθοδος αυτή είναι λανθασμένη.

Στο βιβλίο της Hannah's Children: The Women Quietly Defying the Birth Dearth, η Κάθριν Ρουθ Πάκαλουκ, οικονομολόγος και καθολική μητέρα οκτώ παιδιών, συγκέντρωσε συνεντεύξεις 55 γυναικών από όλες τις Ηνωμένες Πολιτείες που έχουν πέντε ή περισσότερα παιδιά – πρόκειται για μια ποιοτική μελέτη με μητέρες που εξαιρούνται από τον κανόνα του χαμηλού ποσοστού γεννήσεων. Τη συγγραφέα και τις ασυνήθιστες συνομιλήτριές της (μόνο το 5% περίπου των μητέρων στις ΗΠΑ έχουν πέντε ή περισσότερα παιδιά) συνδέει η κοινή βεβαιότητα ότι τα παιδιά είναι αδιαμφισβήτητο αγαθό και ότι η ανατροφή τους είναι δραστηριότητα με θετικό νόημα.

Υπάρχουν όμως και εκείνοι που είναι πολύ λιγότερο σίγουροι. Στο βιβλίο τους What Are Children For? On Ambivalence and Choice, η Αναστάζια Μπεργκ, πανεπιστημιακός και συντάκτρια του περιοδικού The Point, και η Ρέητσελ Γουάιζμαν, συντάκτρια του ίδιου εντύπου, εκκινούν από τη λογοτεχνία, τη φιλοσοφία και διάφορα αντιτεκνοποιητικά γραπτά για να θέσουν το ερώτημα αν αξίζει καν να κάνει κάποιος παιδιά. Μια τέτοια απόφαση περιγράφεται ως «παραλυτική» και «αγχωτική», ως πρόξενος μάλιστα τρόμου, αν και οι συγγραφείς προσωπικά βρίσκουν μια άκρη στο τέλος). Ωστόσο το βιβλίο τους απηχεί το βιβλίο της Πάκαλουκ σε ένα εντυπωσιακό σημείο: Και τα δύο έργα μοιράζονται την άποψη ότι από την τρέχουσα πολιτική στρατηγική για την ενθάρρυνση των ανθρώπων να κάνουν παιδιά λείπει ένα κρίσιμο στοιχείο. «Όσο ελκυστική και αν μοιάζει η οικονομική προσέγγιση ως λύση στο αίνιγμα της αυξανόμενης αμφιθυμίας ως προς την απόκτηση παιδιών, είναι στην καλύτερη περίπτωση μια προσέγγιση μερική», γράφουν οι Μπεργκ και Γουάιζμαν. Η Πάκαλουκ πάλι παρατηρεί: «Τα χρηματικά κίνητρα και οι φορολογικές ελαφρύνσεις δεν πρόκειται να πείσουν τους ανθρώπους να εγκαταλείψουν τη ζωή τους. Οι άνθρωποι θα κάνουν κάτι τέτοιο μόνο χάριν του Θεού, των οικογένειών τους και των μελλοντικών τους τέκνων». Με άλλα λόγια, κανένα χρηματικό ποσό ή βοήθημα δεν θα εμπνεύσει τους ανθρώπους να κάνουν παιδιά – εκτός αν έχουν κάποια βαθύτερη βεβαιότητα ότι αυτό έχει νόημα.

Σε πολλούς κύκλους, αυτό το είδος βεβαιότητας είναι πλέον άπιαστο. Πράγματι, οι Μπεργκ και Γουάιζμαν ασχολούνται με το αντίθετό της: το άγχος αν η τεκνοποίηση είναι κάτι καλό ή αν είναι κάτι καταπιεστικό, μια απόφαση που μπορεί να στερήσει από ένα άτομο την ατομική του ολοκλήρωση ή ακόμη και να κάνει τον κόσμο χειρότερο μακροπρόθεσμα, συμβάλλοντας, για παράδειγμα, στην κλιματική αλλαγή, στον υπερπληθυσμό ή στη συνέχιση των οπισθοδρομικών προτύπων των

φύλων. «Το να γίνεις γονιός», γράφουν, «ίσως μοιάζει λιγότερο με μετάβαση και περισσότερο με γκρεμοτσάκισμα».

Οι συγγραφείς συζητούν τους συνηθεις λόγους για τους οποίους οι νέοι καθυστερούν ή παραλείπουν εντελώς να κάνουν παιδιά –οικονομικά άγχη, δυσκολία στην εύρεση συντρόφου, ανησυχίες ότι η απόκτηση παιδιών θα είναι ασύμβατη με την καριέρα τους– αλλά αυτούς τους περιγράφουν ως «εξωτερικές πτυχές», δανειζόμενοι έναν όρο από την οικογενειακή θεραπεύτρια και συγγραφέα Ανν Ντάβιντμαν, και όχι ως το βασικό πρόβλημα. Μία από τις συνεντευξιαζόμενες τους λ.χ. τους λέει χαρακτηριστικά ότι ακόμη και αν τα χρήματα δεν ήταν ζήτημα, η ίδια θα ήταν «τουλάχιστον ουδέτερη» στο θέμα της τεκνοποίησης. Αντίθετα, οι συγγραφείς στέκονται περισσότερο σε υπαρξιακότερου τύπου ανησυχίες, που έχουν να κάνουν με την έλλειψη σταθερότητας και αυτοπεποίθησης που χαρακτηρίζει τις νεώτερες γενιές ή στην απουσία ενός γενικότερου νοηματοδοτικού πλαισίου (θρησκευτικού ή άλλου) που θα βοηθούσε τους ανθρώπους να οδηγηθούν προς μια «καλή» ζωή. «Τα παλιά πλαίσια, όποια και αν ήταν αυτά, δεν φαίνεται να ισχύουν πλέον», γράφουν οι Μπεργκ και Γουάιζμαν. «Και τα νέα δεν μας παρέχουν καμιά απάντηση σχεδόν».

Οι μητέρες με τις οποίες συζητά η Πάκαλουκ προσεγγίζουν την τεκνοποίηση με πολύ λιγότερη ασάφεια. Όπως της είπε μία, «απλώς πιστεύω ότι όλα αυτά έχουν κάποιο σκοπό». Οι δικές της ερωτώμενες τρέφουν ειλικρινή πίστη στην Πρόνοια και η θρησκευτική τους πίστη παίζει εδώ σημαντικό ρόλο. Αυτές οι μητέρες έχουν την πεποίθηση ότι τα παιδιά τους μπορούν να ευδοκιμήσουν ακόμη και υπό δυσχερείς συνθήκες, ότι τα μέλη της οικογένειας θα αλληλοστηριχθούν και ότι οι οικονομικές και άλλες πιέσεις με τον έναν ή άλλον τρόπο θα επιλυθούν μόνες. Και παρ' όλο που τρέφουν και προφανείς ανησυχίες –για τη υγεία τους, την επαγγελματική τους θέση, την ταυτότητά τους–, αυτές δεν είναι καθοριστικές. Η Ανν, μητέρα έξι παιδιών, λέει στην Πάκαλουκ ότι δεν αισθάνεται «υποχρεωμένη» να κάνει μεγάλη οικογένεια, αλλά ότι βλέπει «τα παιδιά ως μεγαλύτερη ευλογία από τα ταξίδια ή την καριέρα ... Ελπίζω ότι θα προλάβουμε να κάνουμε και τέτοια πράγματα, αλλά νομίζω ότι η οικογένεια είναι πιο σημαντική. Ότι είναι μεγαλύτερο αγαθό».

Ο ισχυρισμός είναι παραπλανητικά απλός – και ενισχύει την άποψη ότι αν οι άνθρωποι πρόκειται να κάνουν παιδιά, χρειάζονται κάτι περισσότερο από ένα προαίσθημα ότι η ανθρώπινη ζωή είναι πολύτιμη. «Δεν είναι μόνο η δυνατότητα του καλού αλλά η πραγματικότητά του που τροφοδοτεί τη βαθύτερη λαχτάρα μας να εξασφαλίσουμε ένα ανθρώπινο μέλλον», προτείνουν οι Μπεργκ και Γουάιζμαν. Και όμως, ζούμε σε μια εποχή όπου ακόμη και όσοι είναι σίγουροι για την απόκτηση παιδιών αντιμετωπίζονται μερικές φορές με σκεπτικισμό. Το να διακηρύσσει κανείς ότι η γονεϊκότητα θα μπορούσε να είναι μια θετική εμπειρία είναι, σε ορισμένους κύκλους, ελαφρώς άκομφο. «Το να υποστηρίζεις πόσο καλή είναι η δική σου ζωή», γράφουν οι συγγραφείς, «σημαίνει ότι κινδυνεύει να φανείς προνομιούχος ή απλώς απελπιστικά αφελής».

Αντιπαραθέστε το αυτό με τη στάση της Χάννας, μιας μητέρας επτά παιδιών, η

οποία λέει στην Πάκαλουκ ότι κάθε νέο παιδί «φέρει όφελος στην οικογένεια και στον κόσμο». Αυτή και οι άλλες μητέρες αποτελούν παράδειγμα για το τι γεννιέται όταν αυτή η πίστη εσωτερικεύεται βαθιά: Πολλά παιδιά και –σύμφωνα με αυτές τις γυναίκες– μεγάλη χαρά.

Φυσικά, η χαρά είναι δύσκολη επαγγελία για μια κυβέρνηση. Οι κρατικές υπηρεσίες βασίζονται σε στατιστικά στοιχεία –εισόδημα, έτη, «παραγωγικότητα» – όταν κάνουν λόγο για παρεμβάσεις και τείνουν να παραβλέπουν τα μη μετρήσιμα. Τα άυλα κίνητρα, όπως ο σκοπός, η συναλληλία και η αγάπη, δεν φαίνονται πάντοτε λογικά. Όπως το έθεσε ο Ρόμπερτ Φ. Κέννεντυ σε μια ομιλία του στο Πανεπιστήμιο του Κάνσας το 1968, που εκφωνήθηκε τρεις μήνες πριν τη δολοφονία του:

«Το ΑΕΠ της χώρας μας δεν μετράει την υγεία των παιδιών μας, την ποιότητα της εκπαίδευσής τους ή τη χαρά του παιχνιδιού τους. Δεν περιλαμβάνει την ομορφιά της ποίησής μας ή τη δύναμη των γάμων μας, την γονιμότητα του δημόσιου διαλόγου μας ή την ακεραιότητα των κρατικών λειτουργιών μας. Δεν μετράει ούτε την ευφυΐα μας ούτε το θάρρος μας, ούτε τη σοφία μας ούτε τη μόρφωσή μας, ούτε τη συμπόνια μας ούτε την αφοσίωσή μας στην πατρίδα, με δυο λόγια μετράει τα πάντα, εκτός από αυτά που κάνουν τη ζωή να αξίζει τον κόπο».

Ο Κέννεντυ ουσιαστικά προέτρεπε έτσι τους Αμερικανούς να επιδιώξουν το νόημα, υπονοώντας ότι μόνο έτσι θα είχαν το σθένος να καταπολεμήσουν την απελπισία. Αλλά το «νόημα» δεν είναι κάτι που τα κράτη μπορούν εύκολα να παρέχουν – συνήθως γεννιέται από την συνένωση των ανθρώπων ενώπιον μιας ανεπιθύμητης κρίσης (έναν πόλεμο, έναν λοιμό) ή από κάποιους κανόνες θρησκευτικούς ή πολιτισμικούς από αυτούς που σήμερα δεν είναι ευρέως αποδεκτοί. (Και αυτό εξηγεί ίσως γιατί το Ισραήλ αντιστάθηκε στην τάση περιορισμού των γεννήσεων: Η θρησκευτική εντολή «αυξάνεσθε και πληθύνεσθε» αποτελεί κομμάτι της εθνικής του κουλτούρας και η τεκνοποίηση θεωρείται συμβολή σε έναν συλλογικό στόχο).

Από πολιτικής πλευράς τώρα, η αφηρημένη περιγραφή ενός προβλήματος χωρίς την υπόδειξη μιας κάποιας λύσης δεν προσφέρει κάτι ουσιώδες. Αν η μείωση των γεννήσεων μπορεί να αποδοθεί στην απώλεια νοήματος, το ερώτημα που τίθεται είναι αν μπορεί να υπάρξει κάποια κρατική λύση για την υπογεννητικότητα. Οι άνθρωποι που συζητούν αν πρέπει να κάνουν παιδιά φαίνεται να αναζητούν διαβεβαίωση ότι η ζωή είναι κάτι αγαθό, ότι οι περισσότερες ζωές είναι επομένως ακόμη μεγαλύτερο αγαθό, και ότι αν τυχόν χρειαστούν υποστήριξη θα τη λάβουν. Το κράτος μπορεί να τους παράσχει αρωγή σε αυτό το τελευταίο. Οι δύο πρώτες διαβεβαιώσεις θα προέρθουν πιθανότατα μόνο από άλλη πηγή.

[Πηγή](#)